

Napjainkban már valamennyi levéltártípus találkozott a levéltár-pedagógia iránti igénnyel, és sok helyen már viszonylag jelentős tapasztalatot szereztek az e területen tevékenykedő kollégák. A Magyar Levéltárosok Egyesületének levéltár-pedagógiai szekciója is alakult. Szerkesztőségünk úgy véli, hogy szükség van e területen is a szakmai segédanyagok, ötletek, tapasztalatok közzétételére. A következő blokkban olvasható tanulmányok a levéltár-pedagógia más-más szeletét ragadták meg különböző megközelítésben; általános tapasztalatok összegzése, konkrét program bemutatása, kérdések feltevése egyaránt olvasható. Tanulságos már csak azért is, mert megismerhetjük belőle, hogy az azonos kérdésekről hogy gondolkodnak a levéltár-pedagógiát a gyakorlatban folytató munkatársak. Bízunk abban, hogy ezekkel az olvasmányokkal szakmai segítséget nyújthatunk a téma iránt érdeklődőknek, vagy akár párbeszéd, szakmai vita is kezdetét veheti folyóiratunk hasábjain a témakörben.

A szerkesztők

Rácz Attila

Budapest Főváros Levéltárának egy témahete

Budapest Főváros Levéltára 2019-ben sikeresen lezárta a *Nevelési-oktatási intézmények tanórai, tanórán kívüli és szabadidős tevékenységeinek támogatása* címet viselő TÁMOP-3.2.11/10/1KMR pályázatát. A pályázat meghirdetése óta eltelt egy év-tizedben jelentős változások történtek a levéltárak pedagógiai tevékenységében, új foglalkoztató terek épülhettek ki, a Magyar Levéltárosok Egyesületének önálló levéltár-pedagógiai szekciója alakult, és a kollégák számos, a témával kapcsolatos előadással látogatnak egyetemeket, múzeumokat. Ezeken a konzultációkon gyakran felmerül, hogy szükség lenne olyan tájékoztató füzetek, szakkönyvek megjelentetésére, amelyekből kollégáink, de akár a szülők, pedagógusok is ötletet meríthetnek, hogy milyen foglalkozásokat lehet tartani a levéltárban, vagy ezek mely elemeit lehet felhasználni az oktatásban. Ezért is tartom fontosnak, hogy a Levéltári Szemle tematikus számot szentelt a levéltár-pedagógiai tevékenységnek.

A következőkben egy olyan témahét részletes ismertetésére vállalkozom, amely több 2013-ban tartott „tábor” programján alapul. A témahetek a *Címer, pecsét, család-fa* és *Az írás története* címet viselték, és ezeket Balogh János és László Zsófia levéltáro-

sokkal dolgoztam ki.¹ A program célközönsége: 9–12. osztályos diákok, időigénye: 4 nap x 5 óra x 3 fő. A helyszínek Budapest Főváros Levéltára oktató-, tárgyaló- és pánccélterme, valamint az állományvédelmi műhelyek voltak, de a különböző intézmények nyilvánvalóan egyedi bemutatótereket igényelnek.

A foglalkozásaink során mindig ügyelünk arra, hogy egy foglalkozásvezető – a figyelem fenntartása okán, illetve a raktárak, oktatóhelyiségek szűkössége miatt – ideális esetben 10-15 diákkal tud egyszerre foglalkozni, ezért egész osztályok érkezése esetén igyekszünk a diákokat több csapatra osztani és forgó rendszerben egymással párhuzamosan több témát feldolgozni. Az alábbi ismertetéstől eltérően a megvalósítás ideje más helyszíneken az itt rögzítetten kívül tetszőlegesen változtatható, a programelemek kiemelhetőek vagy tetszőlegesen felcserélhetőek. Szünet bárhol szabadon beépíthető, ennek ideje általában a gyermekek/fiatalok figyelemküszöbétől függ, valamint attól is, hogy szükséges-e például az étkezésre tekintettel lenni.

1. NAP

1. Bemutatkozás, a foglalkozás céljának ismertetése

Bemutatkozásunk után érdemes időt szánni a foglalkozás céljának ismertetésére, amely lényegében annak a négy nap alatt történő bemutatása, hogyan jutott el az emberiség az oklevéltől (pergamen, tinta, kézírás) a virtuális írásképig.

Amennyiben időnk engedi bevezetésként érdemes egy egyetemes írástörténeti bevezetést adni. Ebben ki lehet térni az ékírásra, az egyiptomi hieroglif/hieratikus/demotikus, majd a többféle görög, latin írástípusokra, ezek fejlődésére. Érdekesként lehet foglalkozni a „kvázi” írásokkal, így a barlangfestményekkel vagy akár az észak-amerikai indiánok piktogram jellegű „történetírásával” is.

Idő: 5–20 perc

Anyag-, eszközigény: projektor

2. A levéltárak szerepe

Először is tisztázni kell, mi a levéltár (és mi a különbség az irattár és a levéltár, valamint a levéltár, a könyvtár és a múzeum között), miért alakultak ki, mi tartozik a gyűjtőkörébe, milyen típusú levéltárak vannak Magyarországon, miben különböznek egymástól, majd arra hívjuk fel a figyelmet, hogy milyen történeti források

¹ A tanórán kívüli oktatás pedagógiai hátterével itt nem kívánok foglalkozni, azokat lásd: Vágola Éva: A tanórán kívüli oktatás és az élménypedagógia. Levéltári Szemle, 2013. 4. szám. 61–71.

vannak a levéltárakban, milyen célból érkeznek hozzánk a kutatók és az ügyfelek. Érdekes téma lehet az is, mi alapján őrződnek meg a források, és mi szerint válogatva kerülnek az iratok levéltárba, itt érdemes kitérni az irattári tervre, a selejtezésre, kölcsönzésre, valamint a közirat–magánirat problémára is. Érdekes játéklehetőség annak kikövetkeztetése, hogy az életünk során keletkezett forrásokból, mi lesz „levéltárérett” és mi nem.

Mivel az ismertető előtt a diákokat megkérdeztük meglévő ismereteikről, így sokkal tanulságosabb lesz a tábor végi ismétlés.

Idő: 30 perc

Anyag-, eszközigény: nincs

A következő két feladatnál mi kettéosztottuk a csoportokat, fél-fél órát töltöttek egy helyszínen, majd cseréltek. Létszámtól és időkorláttól függően egy csoportban, egymás után is tartható.

3. Egy a levéltárban őrzött konkrét oklevél segítségével az oklevél hordozóinak bemutatása (kézírás pergamenen)

A foglalkozáson Zsigmond magyar király által 1426-ban írt, és II. Ulászló által 1491. június 20-án megerősített oklevél segítségével az oklevelek „hordozóit” vizsgáljuk. (A célra bármely pergamenre írt oklevél megfelel.)

Legelőször az oklevél anyagával, a pergamennel foglalkozunk. Lehetőség szerint anyagmintákat kézbe adva mutassuk meg, mi a különbség a papír, a papirusz és a pergamen között. Beszélhetünk a pergamen elkészítéséről, az oklevelek különböző fajtáiról (pl. kutyabőr), a húsos–szőrös oldalról, hogy egy állatból hány lap készülhetett, ennek folytán miért voltak a könyvek korábban oly drágák.

Ezután az írás hordozójával, a tintával foglalkozunk, pontosabban azzal, miből készülhet (gubacs kézbe adása) – és fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az évszázadok elteltével is egységes, megbonthatatlan szerkezetet alkot a tinta és a pergamen.

A következő megjelenő anyag a viasz, amely a pecsét anyaga, itt lehet a hitelesítésről, a pecsétfajtákról (pl. aranybulla) és az egyes hitelesítési technikákról (chirographum, függesztett, rányomott stb. pecsét) beszélni, illetve ezeket bemutatni.

Ezek után a vonalvezetésről beszélünk, ahol a vakvonalakba beült idő porát a látogatók rendszeresen ceruzavonalnak hiszik.

Mivel az oklevél a hét során többször is előfordul, a tartalmával is foglalkozni kell. A diákok először a protocollum részeivel ismerkednek, az intitulatio (oklevéladó neve, címe) elolvasása korosztálytól függetlenül – segítséggel – bárki számára megoldható. Itt kibetűzhetik, hogy az oklevelet II. Ulászló, Isten kegyelméből Magyarország stb. királya adta ki, és tanulmányaikra hivatkozva rájöhetnek, hogy ki lehetett Wladislaus,

illetve – ha úgy nyitjuk az előadást, hogy 1426-os az oklevél – kitalálhatják, hogy ekkor Ulászló nevű királyunk nem volt. Ekkor észreveszik a beírt „Nos Sigismundus” szövegrészt, amelyből következtetni lehet, ki lehetett az oklevél eredeti szerzője (fordítva is kezdetünk, Zsigmondot észrevetetni, majd ekkor felfedni Ulászló és 1426 „rejtélyét”). Ekkor érdemes a tartalomról beszélni, miszerint „Zsigmond király előtt Óbuda város mészárosai panaszt tettek, amely szerint az erre vonatkozó kiváltságai ellenére Buda és Pest város mészárosai a Pest környékére felhajtott marhák javát felvásárolják előlük. Miután Buda és Pest bírái, esküdtjei és polgárai a három város mészárosainak jelenlétében eskü alatt azt vallották, hogy a budai és pesti mészárosok régi kiváltságai alapján elővételi joggal rendelkeznek, az óbudai mészárosok panaszát a király elutasította.”² Lényegében ez a bizonyítéka, hogy Óbudán is volt mészáros cég. Az oklevél kapcsán beszélhetünk a céhrendszerről, az árumegállító jogról, a piacolásról, a kereskedelmi és hadiutakról, de az említett városok részéről, valamint „Dobzse” Lászlóról is.

Miután a dátumot feloldottuk,³ felfedhetjük, hogy az ulászlói oklevélbe írták bele a zsigmondit. Jelen esetben a későbbiekben foglalkozunk még a dátumokkal és a számokkal, ha erre nincs lehetőség, mai példákkal vegyítve itt bőven beszélhetünk a különféle időszámításokról és a keletezésekről.

Amennyiben lehetőség nyílik rá, a foglalkozás során érdemes a tollal való írást kipróbálni: ideális esetben a tollfaragással kell kezdeni, majd tintával pergamenre írni, ennél sokkal könnyebb előre vásárolt tollhegygel vagy nádtollal, tussal vagy tintával merített papírra írni.

Idő: 30 perc

Anyag-, eszközigény: kikészített oklevelek, iratok

Levéltári forrás: BFL XV.5.6.002 sz. oklevél

4. Iskolai anyakönyv, tantestületi jegyzőkönyv

Ez az elem önálló foglalkozásként is megállja a helyét. Kezdetben azt idézzük fel, mely dokumentumok keletkeznek életünkben, és ezek közül melyeknek marad nyoma a jövő nemzedékei számára. Már a 9. osztályos diákok is tudják, hányféle anyakönyv

² (Az oklevélleírásátlásd:https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_Fbkkut_01_meszarosok/?query=1426%20ul%C3%A1szl%C3%B3%20oklev%C3%A9l&pg=348&layout=s, fordítása: Borsody Bevilag Béla: A budai és pesti mészáros céhek ládáinak okiratai, 1270–1872. Az ipartársulat és az ipartestület története, 1873–1930 (1931). 1931.

³ Datum in dicta civitate nostra Pesthiensi feria quinta proxima post festum sanctarum undecim milium virginum, anno Domini millesimo quadringentesimo vigesimo sexto, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadragesimo, Romanorum decimo septimo et Bohemie septimo. Az ulászlói oklevél: Buda, Keresztelő Szent János születésnapja ünnepé előtti hétfő, az Úrnak 1491. esztendejében, magyar Királyságunknak első, a többi, Cseh Királyságunknak pedig 20. esztendejében.

létezik, ha mégsem, az emberi élet fázisaival rá tudjuk őket vezetni (születés, iskolakötelesség, házasság, halál). Az életünk során keletkezett, levéltárba is kerülő egyik legfontosabb dokumentumaink az iskoláinkhoz köthetőek, ezért iskolai anyakönyveket is szemléltetünk. Lehetőség szerint a fogadott iskola iratait vizsgáljuk – sokkal nagyobb a hatás, ha rendelkezésünkre áll egy, az iskolába járt ismertebb személy anyaga.

A felső tanfolyam I. osztály.

Sor-szám	A növendék neve és születési éve	Hazája, születés-helye, laka	Atyjának vagy gyámjának neve állapota és lakhelye	Tandíjmentes-e, vagy feltandíjízható, vagy egész tandíjízható?	Vallása
5	<i>Kriszta Flóra 1863</i>	<i>Baja Bács m.</i>	<i>K. György</i>	<i>egész tandíjízható</i>	<i>mór.</i>
Tantárgyak	I d ő s z a k o k			Észrevételek.	
	I.	II.	III.		
	Tanulmányi előmenetel.				
Vallás	2	1	1	I.	
Magyar nyelv	2	2	1		
Magyar irodalom történet					
Német nyelv	1	2	1		
Francia nyelv	1	2	1		
Történet				II.	

Előre utalva a későbbi napok foglalkozásaira, megjegyezzük, hogy az iskolai anyakönyvek is használhatók családfakutatásra. Ehhez a következő adatok hozzáférhetőek: név, atyja/gyámja neve (hangsúlyozzuk, akár kérdésként, hogy a családfenntartó fizet, ezért jegyezték be őt), születési hely, vallás, egyéb információ még a tandíjfizetés mértéke.

Amennyiben 1948 előtti iskolai anyakönyvet nézünk, a diákok mindig érdeklődve figyelik meg, hogy milyen „rossz” tanuló volt a választott személy, míg rá nem jönnek, hogy a jegyek kiosztása a maihoz képest fordítva működött.

Egyúttal azt is megvizsgálhatjuk, hogy a tanulók honnan származnak, általában a környéken laktak-e, az egyes tantárgyakat hány órában tanulják, és összehasonlíthatjuk azt is, hogy mennyiben hasonlít egy mai tanterv egy ötven-száz évvel ezelőtire.

Több iskola értesítője már elérhető a Hungaricana oldalain is: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/iskolai_ertesitok/. Ezeket akkor is használhatjuk, amennyiben nem áll rendelkezésünkre az iskola iratanyaga (pl. egyházi iskolai anyakönyv általános levéltár esetén).

Érdekes vizsgálati anyag lehet a tantestületi jegyzőkönyv is, amelynek tanulmányozásakor azt figyelhetjük meg, mely információk őrződnek meg az iskola életéről: tanárok cserélődése, fegyelmi ügyek, kihágások, részvétnyilvántás stb.

Miközben felhívjuk a figyelmet, hogy mely iratok nem kerülnek levéltárba, és megnyugtatóan a diákokat, hogy a múlt heti dolgozatuk valószínűleg nem lesz levéltárérett anyag, ezekre tudunk ellenpéldát is adni, ilyenek például a Veres Pálné Gimnáziumban 1949/1950-ből fennmaradt érettségi dolgozatok. Ezzel kapcsolatban is feltehetünk kérdéseket: milyen feladatokat kellett ebben az időben megoldaniuk, mi számított az értékelésnél, jó válaszokat adott-e a vizsgált személy?

Bárhova máshová beépíthető, mi itt foglalkoztunk az iskola térképi ábrázolásával, mely jó lehetőség a Hungaricana használatának gyakorlására. Tetszőleges keresést folytathatunk a térképadatbázisban, megfigyelhetjük az utcanevek változásait és a mai utcaképhez képest történt épületváltozásokat (a budapesti Veres Pálné Gimnázium kapcsán például a Veres Pálné és Zöldfa utca, Kálvin és Széna tér, ill. a Leánygimnázium és az Országos Nőképző Egylet – ahol nem állnak rendelkezésre olyan digitalizált térképek, amelyekben ezek az adatok megtalálhatóak, ott – elsősorban a kataszteri és a katonai felmérések térképeinek segítségével – vizsgálhatjuk a domborzati, vízrajzi, településrész stb. nevek változásait).

A tervtári kereséssel pedig meghatározhatjuk, milyen épületek voltak, illetve milyen épületek építését tervezték az iskola helyén vagy közelében, itt alaprajzokat, homlokzatokat is vizsgálhatunk, összehasonlíthatjuk az épület mai képével. Ahol lehetőség van rá, ott későbbi, például 1950 és 1990 közötti tanácsi anyagban újjáépítést (1956 után is!), költségvetést, a népi ellenőrzési bizottságoknál vizsgálatokat (pl. felújítás) találhatunk, a pártanyagban személyzeti ügyeket, pártéletet vagy iskolafelújítást kutathatunk. A különféle digitalizált lakcímjegyzékek segítségével az utcában lakókat akár társadalmi státus szerint is vizsgálhatjuk.

Idő: 30 perc

Anyag-, eszközigény: Feladatlap, ceruza, projektor

Felhasznált iratanyag: BFL VIII.33.a.20, VIII.33.b.1.1877/78, VIII.33.b. + Hungaricana

5. Határidőnapló készítése (kézműves foglalkozás)

Előre kinyomtatott régi városképek felragasztása kemény borítóra, a könyv összefűzése, ragasztása.

Idő: 30 perc

Anyag-, eszközigény: papír, fekete-fehér városképek, karton,

merített papír, olló, ragasztó vagy tű, cérna

Kézműves foglalkozásokat természetesen minden nap tarthatunk. Levéltárunkban a legsikeresebb elem a pesti és budai polgárlevelek másolatainak lúdtollal és tintával való feliratozása és pecsételése szokott lenni. Ezzel a programelemmel nem csupán

egy „értékes” és maradandó emléket alkotunk, de élőben is megtapasztalhatják, hogy milyen időigényes volt a hagyományos tollhasználat, hogyan zajlik a pecsétöntés és nyomás. A pecsétöntésnél mindig ügyeljünk a biztonságra, valamint a füstjelzők közelségére. A programunk előtt érdemes meggyőződni róla, hogy az általunk használt papírfajta hogy szívja magába a tintát, illetve képes-e megtartani a pecsétet.

Idő: 20 perc

Anyag-, eszközigény: toll (madártoll, töltőtoll, filc, nádtoll, tollszár-tollhegy), tintapapír, merített papír vagy rajzlapra nyomtatott polgárlevél(másolat), pecsétviasz, pecsétnyomó(k), kávékiöntő, rezsó.

6. A kronológia tudománya. Ki érti a csíziót?

A téma tárgyalását a már vizsgált BFL XV.5.6.002 sz. oklevél kronológiai feloldásával kezdjük. Az oklevélben a „Datum in dicta civitate nostra Pesthiensi feria quinta proxima post festum sanctorum undecim milium virginum, anno Domini millesimo quadringentesimo vigesimo sexto, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadragesimo, Romanorum decimo septimo et Bohemie septimo.” szöveg szerepel, amelynek számunkra minden szava érdekes lehet. Fel kell hívni a figyelmet, hogy a kelet nem csupán számot, de helyet is jelent (Pest városunk).

Ezután az év (az Úr 1426. évében), hónap, nap feloldása következik (a 11 000 szűz ünnepét követő – ötödik nap, azaz – csütörtök, azaz október 24.), majd az uralkodás kezdő évszámának megállapítása (magyar stb. királyként 40., római királyként 17., cseh királyként 7. év) következik, amelynél rá lehet kérdezni ezek szükségességére, illetve adott esetben a történész mankójára, valamint bizonytalansági tényezőkre.

Az uralkodási évek kapcsán kitérhetünk a különböző évkezdetekre (január 1: stilus communis vagy stilus Circumcisionis, március 25: stilus Annuntiationis vagy incarnationis, húsvéti évkezdet (stilus paschalis), szeptember 1., karácsonyi, december 25-ei évkezdet (stilus Nativitatis), január 1-jei évkezdet) és ezek buktatóira, valamint a húsvétszámításra és a Julianus- és Gergely-féle naptárreformra.

Az oklevélben szereplő keltezés napját a Szentpétery-naptár⁴ segítségével oldjuk fel. Először megállapítjuk mely táblát kell használni,⁵ majd kikeresve a megfelelő táblát megállapítjuk a pontos napot.

Egy kis segítséggel (a megfelelő tábla kiválasztásával) a diákok születésnapját is kikereshetjük, illetve a következő – mindig aktualizált – feladatlapot is kitöltik.

⁴ Szentpétery Imre: A kronológia kézikönyve. A Chronologia és az Oklevéltani naptár összevont, javított és bővített kiadása. A szerző hagyatékának felhasználásával sajtó alá rendezte: Gazda István. Kiegészítette: Érszegi Géza, Raj Tamás, Szögi László. A digitalizált változat Gazda István útmutatásai alapján készült. <http://mek.oszk.hu/05400/05442/pdf/>

⁵ <http://mek.oszk.hu/05400/05442/pdf/okleveltani.pdf>

Feladatlap a Szentpétery-naptárhoz:

1. Mikor volt/lesz idén húsvétvasárnap (Pascha)?
2. 1083 után melyik évben esett Szent István király ünnepe augusztus 20-ára?
3. A Szentpétery-naptár 2059-cel ér véget. Hányas táblán találjuk azt az évet?
4. Milyen napra esik idén Szenteste és Szilveszter?
5. Milyen napra esett (mert az eső esett) 1848. március 15-e? (33. tábla)
6. 1905-ben vagy 1759-ben vagy 2002-ben volt Szent Iván (Johannes) napja (június 24.) hétfőn? (3 különböző táblán)
7. Melyik hónapban lesz idén péntek 13-a?
8. Írjatok legalább 1 évet, amikor az elmúlt 150 évben Szilveszter vasárnap volt!

Bár a kezelése nehézkes, a középkorban elterjedt volt az ún. Cisioianus vagy ismertebb nevén a csízió szerinti való napjelölés. A lényege: a főbb állandó ünnepek neveinek kezdőszótagjait hexameterbe rejtve igyekeztek rögzíteni, a hónap szótag-száma egyezett az illető hónap napjainak számával. Példaként az április: April in Ambrosii festis ovat atque Tiburci et Valer sanctique Geor Marcique Vitalis. Ebből látszik, hogy a 4. nap Szent Ambrusé (Ambrosius), a 14. pedig Tibor napja (Tiborc), 24. Szent György.

Azonban ez így nehezen megérthető, ezért egyszerűbb egy saját szerzeményű verssel bemutatni például januáron:

Január

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Ki-	nek	szebb	a	ne-	ve	At-	ti-	la-	e	vagy

12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
Er-	nő?	Mind-	egy	csak	sok	ter-	mést	hoz-	zon

22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
Vin-	ce	az	ősz-	szel,	s lesz	bo-	runk	bő-	ven!

Azaz január 7-e Attila, 12-e Ernő, 22-e Vince.

Most már választ tudunk adni, honnan ered a mondás, tudja a csíziót!

Egyéni feladat

A példa segítségével írjunk csíziót a különféle hónapokra, a többi csapat pedig fejtse meg azt. Augusztusra példa:

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	
22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	

Augusztus 10-e Lőrinc, 20-a István, 24-e Bertalan

Idő: 25 + 15 perc

Anyag-, eszközigény: projektor, munkafüzet

2. NAP

Családkutatás

Előzetesen arra kérjük a diákokat, hogy gyűjtsék össze felmenőik adatait a nagyszülőkhöz (név, születés esetleg halál helye, dátuma) és hozzanak magukkal (ténylegesen vagy gondolatban) egy családi emléket vagy történetet.

A nap folyamán a családfakutatás történetéről, céljáról, módszertanáról, a családfakutatás forrásairól adunk ízelítőt a fiataloknak.

Ezek kapcsán „megtanulják” kezelni a születési, házassági, halotti és iskolai – egyházi és polgári – anyakönyveket, de megtapasztalják, hogy bizonyos esetben a munkahellyel, lakhellyel kapcsolatos adatok, házassági szerződések, hagyatéki leltárak, végrendeletek, fegyelmi ügyek milyen fontos adatokat tartalmazhatnak.

A kutatást mindenképp valamilyen előre kidolgozott feladat szerint kell követni, itt is segítség lehet egy híres ember életének követése születésétől a haláláig, de ahogy a negyedik napon bemutatott irányított kutatás szemlélteti, a vizsgálat tárgya egy „átlagos” személy és családja is lehet.

A foglalkozás során lehetséges fiktív (például Trónok harca, rajzfilmek) és egy valós családfa megrajzolása, vagy annak körülménye, hogyan vizsgálható a házasság kérdése 19. századi magán- és hivatalos iratokban.

3. NAP

1. A számok története

A nap elején rövid összefoglalást adunk a számok történetéről.

Először a számok eredetével (például rovás–dica) foglalkozunk (1, 2 sok; testrészek, túlzások, egzotikus népek számolási technikái, a tucat eredete, római számok „keletkezése”).

Ezután érdekes és viszonylag könnyű gyakorlatokat folytathatunk a mezopotámiai és a maja számokkal, hiszen az előbbi gyakorlatilag két jelre, utóbbi pedig a „húszas” számrendszerre épít, helyi értéket használ.

A hindu számok eredetén keresztül, Dürer közvetítésével és a legkorábbi magyar előfordulások megemlítésével már eljuthatunk a mai, arabnak nevezett számokig. A magyar számhasználat kapcsán a magyar – számokra vonatkozó – szavak eredete ugyanolyan érdekes, mint a több száz éves alakok feloldása.

Idő: 20 perc

Anyag- és eszközigény: projektor

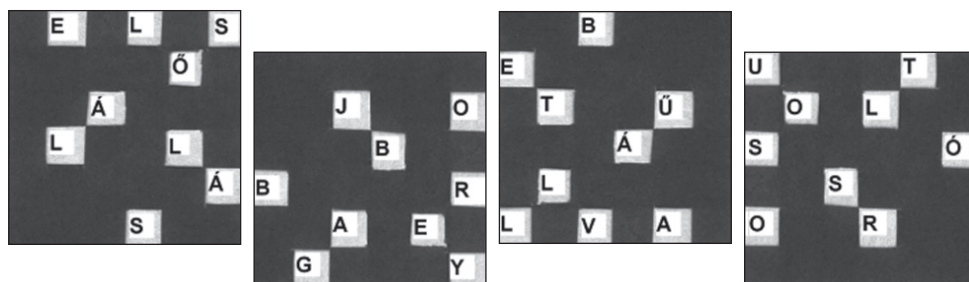
2. Titkosírások a történelemben és az irodalomban

Kezetben néhány példát mutatunk a titkosírásokra. Ezek közül a legegyszerűbbek az eltolásos és a különböző behelyettesítő titkosírások.

<p>Ábécé: a á b c d e é f g h i j k l m n o ö p r s t u ü v x y z</p> <p>Eltolás: p r s t u ü v x y z a á b c d e é f g h i j k l m n o ö</p>

Itt irodalmi példát is beemelhetünk, hiszen Jules Verne Sándor Mátyás című regényében egy híres rostély-titkosírást ismerhetünk meg. A műben a HAZRXTRÉÉ GÉSNELTEGGÜFGÁZSRORAYGAMLEFKENLEKKEGEMÖTYGANLANN OZAERÉLEJŐSLEGELOZEKRELŐBTZSEIRTNÖZALLÁNEZSÉKNEDNIM szöveg feloldásából indul az összeesküvés leleplezése (MINDEN KÉSZEN ÁLL. AZ ÖN TRIESZTBŐL ÉRKEZŐ LEGELSŐ JELÉRE AZONNAL NAGY TÖMEGEK KELNEK FEL MAGYARORSZÁG FÜGGETLENSÉGÉÉRT.) A rostély használatának megismerése után könnyűszerrel gyárthatnak a következőképpen a diákok egymásnak is feladványokat.

Póbálkozhatunk régi iratok elolvasásával, hiszen ez is egyfajta titkosírás fejtés. (Mi itt Ibrahim pasa Pisky Istvánhoz írt levelét használtuk.)

Idő: 40 perc

Anyag- és eszközigény: projektor, rostély, feladatlap

3. Szerelmes polgár és polgárlány a 19. század végén

A magyarországi levéltárak ma már módszeresen gyűjtenek magániratokat is, ezért fontosnak tartottuk, hogy ezt a tevékenységet is bemutassuk a diákoknak. Szemléltetni kívántuk azt is, hogy az „átlagember” hétköznapi élete során keletkezett és megőrzött „emlékeivel” kapcsolatban is mennyi érdekes kérdést tehetünk fel. Kollégánk családi archívumában fennmaradt 19. századi – szó szerint – magániratának vizsgálata volt a következő téma. Itt naplórészleteket hasonlítottunk össze táncrenddel, el nem küldött levelekkel. A diákoknak egy rövid bevezető után a következő kérdésekre kellett választ adniuk:

1. A táncpartnerek közül kiket említ meg naplójában Anna?
2. Milyen kifogások merültek fel Horváthtal kapcsolatban?
3. Mikor született Anna?
4. Mi volt Kotsis látogatásainak célja?

Hogyan viszonyult Anna kettejük kapcsolatához?

Mindezek után egy levéltárban vagy könyvtárban őrzött, publikált vagy publikálatlan napló vizsgálata következhet. Mi – életének rövid bemutatása után – Lowetinszky János naplójában használt titkosírását fejtettük meg, egyúttal bevezetést nyertünk a Morse-ábécébe is.

Ezen a blokkon belül lehetőség van érintőlegesen foglalkozni a II. világháború előtt használt külügyi titkosírások vizsgálatára, egyes – általunk előre elkészített – titkosírások siffírozására.

Mindhárom irathoz feladatlapot szerkesztettünk.

Idő: 30 perc

Anyag- és eszközigény: projektor, fénymásolatok, feladatlap

4. Rejtett nyilvánosság. Közjegyzői okiratok vizsgálata

Az előző feladat első része gyakorlatilag ennek a résznek játékos felvezetése. Közjegyzői és bírósági iratokon keresztül a hivatalos eljáráson túl a régmúlt embereinek életébe is betekinthetünk.

Többek között egy budapesti közjegyző előtt aláírt házassági szerződést vizsgálunk. Ebből megvizsgálható, kik kötötték, milyen feltételek mellett. Kérdést tehetünk fel arra vonatkozóan, mennyire modern dolog a házassági szerződés, mire használhatja ezt a történész, milyen érdekességek deríthetők ki belőle. A legszembe-tűnőbb, hogy az esetleges leltárakban milyen tárgyak szerepelnek. Feltűntetnénk-e ezeket ma is (például 10 pár új kesztyű, egy ülőke, egy pad, 2 pár színes harisnya)? Kideríthetjük együtt azt is, mi a kredenc, ottomán? Mire következtethetünk a felsorolt tételekből, mi mennyibe került? Ezután megtervezhetjük mi is, mit vennénk fel leltárba, mire következtetnének ebből a jövő történészei (pl. nem hordtunk ruhát?). A diákok egyúttal megismerik, mely bírósági iratok kerül(het)nek levéltárba.

Idő: 25 perc

Anyag- és eszközigény: projektor, fénymásolatok, feladatlap

Felhasznált források: BFL VII.168.1877.0548, VII.200/302/1885, VII.200.1885/558/1885

4. NAP

1. A levéltáros mai feladatainak gyakorlati ismertetése.

Adatbázisok, a virtuális hordozók felismerése, bemutatása

A negyedik nap kezdetén a levéltárosok mai feladatainak gyakorlati ismertetésével kezdjük: mennyire mások a hangsúlyok, mint például 10-15 éve. A digitális információhordozók fejlődésével megváltoztak a kutatói igények, ezáltal a feladataink is. Elsőként egy bemutató vagy helytörténeti kutatás keretében a virtuális hordozókat mutatjuk be, egyúttal megismerkedünk a hitelesítés jelenkori problémáival.

Helyszín: hálózatba kötött és internettel rendelkező számítógépes szoba

Idő: 20 perc

Anyag- és eszközigény: projektor

2. Kutatási szimuláció a digitális levéltárban

Ebben a modulban irányított kutatást folytatunk egy „tetszőlegesen” választott család társadalomtörténeti módszerekkel történő elemzésével. A kutatást első alkalommal a Szlovák Tanítási Nyelvű Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium, Szakközépiskola és Diákotthon diákjaival folytattuk le, és mivel ezt 2013-ban a Levéltári Szemlében közöltem, ezért itt nem részletezem.⁶ Azóta azonban ezen módszertan mellett önálló programot építettünk fel például a Pál utcai fiúk című regényhez, de használjuk a különböző iskolatörténeti órákon is.

Itt kell megemlítenem egy nagyon érdekes tapasztalat folytán egy számomra fontos szempontot, amely bemutatja, miért tud az iskolától annyira különböző oktatási helyszín lenni a nem formális oktatási tevékenységet folytató levéltár. Az egyik iskolai anyakönyvvel való oktatótermi foglalkozás kapcsán arra lettem figyelmes, hogy a terem másik végében lévő fiatalok nem azt teszik, nem arra figyelnek, amit mondok nekik. Ilyen a számítógépek közelében időnként előfordul, az élelmesebb gyermekek hamar használni kezdik az internet adta közösségi felületeket is, azonban itt nem ez történt. Adatbázisaink segítségével a fiatalok azt vizsgálták, hogy az adott időmetszetekben mely utcákból és egyáltalán a környékről iratkoztak-e be az egykor az iskolájukba járt gyermekek. Mivel ebben a pillanatban a hallgatóság egy spontán kialakult kutatást folytatott, természetesen nem állíthattam le őket, sőt arra buzdítottam, hogy folytassák ezt a tevékenységet, hiszen nekünk nem egy a tantervben meghatározott anyagot kell átadnunk, hanem azt bemutatni, miért és hogyan érdemes a levéltárban kutatásokat folytatni.

Idő: 60 perc

Anyag- és eszközigény: projektor, feladatlap

Felhasznált források: BFL VII.170.32/1889, VII.12.b.187700/1922, VII.12.e.3375/1922, VII.12.e.3375/1922

3. A szocialista kori iratok

A szocialista kori iratoknál egyszerre figyelhetjük meg a hagyományos kézirást, de a sokkal elterjedtebb gépírást is. Ma már lehetséges a párt- és tanácsi iratok internetes böngészése, szabad szavas keresése, akár Budapesten, akár a Hungarianához csatlakozott megyei levéltári anyagban találhatunk az iskolára vagy környékére vonatkozó iratokat.

⁶ Bővebben lásd: Rácz Attila: TÁMOP gyermekfoglalkozások Budapest Főváros Levéltára szervezésében különös tekintettel az „irányított kutatás” programelemre. Levéltári Szemle, 2013. 4. szám. 50–52.

Ennél a foglalkozásnál a pártiratokra helyeztük a hangsúlyt, példaként itt a Csepeli Posztógyár egyik 1957-es alapszervi iratát hozom. Az irat kapcsán előre elkészített feladatlapot kellett kitölteni, amely kapcsán a vicces tartalom mellett a következő feladatokra koncentráltunk: dátumozás ellentmondásosságának feloldása, helymeghatározás, eredetiség vizsgálata.⁷

Kérdések az irathoz:

1. Hol jelent meg „a Jézus”?
2. Mi volt Győri elvtárs érve Jézus megjelenése ellen?
3. Ki volt a „jelentés” írója és mi volt a pártfunkciója?
4. Szerinted eredeti-e az irat?
5. Van-e ellentmondás a hír terjedésének és a jelentés megírásának dátuma közt?

Magyar Posztógyár
MSZAF Szervezete

49/a
93

*Jelentés lett a B.P. P.B.-mel 4/291
Ezenkívül a pontogóknál
párttagok a dolgot
meglátás céljára
B.P. III. 15. Kocina*

Jelentés.

F.hó 18-án, az éjszakai műszak alkalmával a fésűsfonópai üzemi részünkben elterjedt az a hír, hogy:

"Bugyi község határában megjelent a Jézus, meztelenül, nagy szakállal az égből ereszkedett le. Annyira csunya volt, hogy megijedtek tőle, hogy rendőrt hívtak, aki odament és megbilincselte, a bilincs lepattant a kezéről. A Jézus nyugodtan állva, kijelentette, hogy "száraz volt az tava, vizes a nyár, véres lesz az ősz és telire nem marad ember"

Egy másik helyen egy kenyéret sütő asszonynál jelent meg, és azt mondta az asszonynak, hogy vegye ki a kenéret a kemencéből, aki nem akarta kivenni, mert nem telt le a sütés ideje, mire megis engedelmessékedett, kivette a kenéret és felvágta, aminek a belsejében belülről egy buzakalász volt, Jézus utasítására megzúszta a buzakalász szemeit, amire azt mondta a Jézus, hogy a világon csak annyi ember marad meg, amennyi buza szem volt a kalászban."

arról beszélnek, hogy még több helyen is meg fog jelenni, és ennek hatására a fésűsfonó üzemből nem merték az éjszaka folyamán az ablakot nyitva tartani.

A bibliára hivatkozva arról beszélnek, hogy az emberiség nem fogja megérni a 2000-ik évet.

Ezt a problémát az aktív értekezleten is felvetette Győri elvtárs, aki azt mondta, hogy beszéltek róla a dolgozók, és úgy válaszolta meg, ilyenekkel ne foglalkozzanak, mert ez lehetetlen, egy a klerikális reakció újabb rémhíre.

A szövődői dolgozók a 3 gépes rendszerről beszélnek, sincsenek megelégedve a keresettel, mivel ez havonta, csak 100-150 Ft. többletet jelent.

Aktív értekezletet tartottunk az elmúlt héten, ami jól sikerült, jegyzőkönyvet a hét folyamán beküldjük.

Budapest, 1957. július 12.

Elvtársak közléseivel:
Kertész József
Ráthonyi János
KÖZSÉGI

⁷ A forrást lásd: http://www.archivnet.hu/kuriozumok/jarte_jezus_bugyi_kozsegeben_1957ben.html?oldal=2

Természetesen a szocialista kori iratokba is be lehet vonni bírósági, ügyészségi vagy rendőrségi iratokat, koncentrálhatunk az 1956-os forradalom és szabadságharc helyszíneire, szereplőire, megvizsgálhatunk legendás vagy kevésbé ismert bírósági ügyeket, utcaelnevezéseket – a tapasztalatokat pedig beilleszthetjük az írástörténeti ismereteinkbe: hogyan változnak a hordozók, íróeszközök, a hitelesítési és (illeték) fizetési eljárások.

Idő: 20 perc

Anyag- és eszközigény: feladatlap, ceruza, fénymásolatok, projektor

Vizsgált iratok: BFL XXXV.26.a.1957., XXXV.33.1965.2.őe, 1961.37.őe, 1959.11.őe., XXV.4.a.606/1966, XXV.4.f.9031/1966, XXXV.1.a.4.212.őe.

4. Restaurátorműhely bemutatása

Bár tulajdonképpen a témahét bármely szakaszába beépíthető, érdemes itt egy látogatást tenni az állományvédelmi osztályon, megtekinteni azokat a munkaállomásokat, ahol az adatbázisok mögé illesztett képanyagot készítjük, kipróbálni ezeket a gépeket, majd elmagyarázni, hogy a levéltári anyag digitalizálása nem merül ki az iratok szkennelésében, hanem mennyivel több munkát jelent ezek előkészítése, ellenőrzése, OCR-ezése. Amennyiben kapacitás és igény van rá, érdemes valamilyen kézműves tevékenységet is folytatni.

Idő: 30 perc

Anyag- és eszközigény: kézműves tevékenység igényétől függő

5. Záró beszélgetés

A témahét zárásaként összefoglaljuk a héten tapasztaltakat, majd – esetleg míg szárad, köt stb. a kézműves munka – vitát generálhatunk azokból a kérdésekből, hogyan változik ma az írás, milyen hatással van a változás a kézírásra, az írástudásra, a helyesírásra, szükség van-e kézírásra, jó-e, hogy a gépi írás során lehetőségünk van a hibák javítására, milyen kedvező(tlen) hatással van ez a helyesírásunkra.

Idő: 15 perc

Anyag- és eszközigény: nincs